

РОЗДІЛ V. ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 378.14:008:372.813–057.875

С. О. Авхутська

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

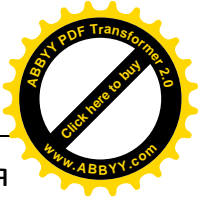
ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто проблему формування полікультурної компетентності майбутнього учителя. Досліджено основні педагогічні підходи до формування полікультурної компетентності як інтегративної якості особистості з метою визначення структури останньої і з'ясування передумов, що забезпечують полікультурний і професійний розвиток студента в освітньому процесі вищого педагогічного навчального закладу.

Ключові слова: полікультурна компетентність майбутнього вчителя, аксіологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, культурологічний підходи, готовність, толерантність.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми полікультурної компетентності зумовлена утвердженням у сучасному суспільстві тенденцій до зближення націй на основі створення спільного освітнього і культурного простору в умовах євроінтеграційних процесів і водночас посилення етнокультурного компонента українського суспільства. Але в умовах становлення нової освітньої парадигми складною і фундаментальною залишається проблема цілісного розвитку особистості вчителя, що передбачає засвоєння універсальних моральних цінностей, орієнтованих на гуманістичні і демократичні ідеї, та формування полікультурного світогляду, відкритого до сприйняття культур різних народів. Розв'язання цієї проблеми потребує пошуку нових підходів до організації освітнього процесу й обґрунтування умов формування полікультурної компетентності майбутніх учителів, які водночас повинні бути компетентно-мобільними фахівцями, здатними ефективно працювати в багатокультурному суспільстві.

Аналіз актуальних досліджень. На сучасному етапі проблему формування полікультурної компетентності розглянуто у низці дисертаційних робіт таких науковців, як О. Щеглова (2005), І. Васютенкова (2006), Л. Данілова (2007), Л. Гончаренко (2006), Т. Ковальова (2008), Л. Перетяга (2008). Учені більше зосереджують увагу на проблемі формування цієї якості у практикуючих учителів (І. Васютенкова,

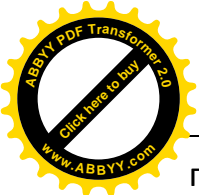

Л. Гончаренко), водночас наголошуючи на тому, що процес формування готовності до полікультурної діяльності має розпочатися ще у педагогічних ВНЗ, а розвиток і подальше вдосконалення – у системі післядипломної освіти та у самостійній професійній діяльності.

Оскільки сучасний освітній процес ВНЗ, де закладаються основи полікультурної компетентності майбутнього вчителя, не володіє достатнім потенціалом для розв'язання цієї проблеми, то **метою статті** стало визначення педагогічних підходів до формування полікультурної компетентності як інтегративної якості особистості з метою з'ясування передумов, що забезпечують полікультурний та професійний розвиток студента педагогічного ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що в дослідженнях немає єдності поглядів щодо сутності феномену «полікультурна компетентність», відсутня загально визнана структура останньої, а також приділяється мало уваги розробці засобів її формування. Так, вітчизняні дослідники Л. Гончаренко, В. Кузьменко, К. Юр'єва, спираючись на визначення полікультурної компетенції особистості, подане Р. Агадулліним, вважають, що полікультурна компетентність учителя – це теоретична і практична *готовність* до здійснення професійної діяльності в багатокультурному суспільстві, яка ґрунтується на поєднанні синтезованих знань з полікультурності, умінь використовувати свої знання на практиці та професійно значущих особистісних якостей [9, 49]. У такому формулюванні основний акцент робиться з психолого-педагогічної точки зору на процес особистісної самореалізації, що відзначено терміном «готовність». Поняття «готовність» пов'язуємо з терміном «підготовленість», яка проявляється в наявності конкретних знань [11, 19]. Отже, розвиток полікультурної компетентності вчителя відбувається на підставі формування знань, які є необхідним елементом, невід'ємною частиною полікультурної компетентності, що допоможуть збагнути досвід і культурні характеристики етнічних груп, які населяють певну територію, та сформувати гнучкий підхід до сприйняття національних і культурних норм.

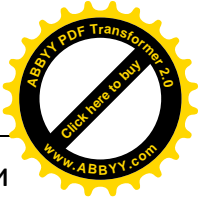
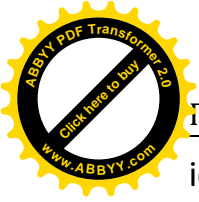
На нашу думку, засобом полікультурного розвитку особистості майбутнього вчителя виступає вивчення саме суспільних наук, тому що гуманітарні предмети мають набагато більше тем, пов'язаних з

полікультурністю, ніж природничо-математичні. Наприклад, історична наука має величезний фактичний матеріал, що сприяє усвідомленню процесів становлення і розвитку полікультурного середовища, під час вивчення етнокультурних спільнот вона надає важливого значення процесам їх становлення у часі і просторі.

Повертаючись до розгляду проблеми готовності педагогів, слід зазначити, що в різні роки її розглядали Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Д. Узнадзе, Л. Кондрашова, О. Мороз, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та ін. Звичайно, межі статті не дозволяють проаналізувати різні погляди на цю проблему, але відзначимо, що майже всі психологи і педагоги розглядають готовність як цілісну систему, яка має свою структуру і подається як сукупність якостей, властивостей та станів людини, які допомагають їй виконувати професійну діяльність. Учені є однастайними у виділенні мотиваційного компонента у структурі готовності як позитивного ставлення індивіда до певного виду діяльності. За О. Леонтьєвим формування світоглядних смислів (мотивів) в особистості відбувається як процес осмислення і переоцінки людиною важливих складових її життєдіяльності у площині часу і життєвого простору становлення особистості в суспільстві. Це обумовлює характер відносин з іншими людьми, мотиви соціального і професійного самовизначення, потребу у моральному вдосконаленні [10, 153]. Отже, формування полікультурної компетентності студента відбувається на основі прагнення до особистісного самовдосконалення, позитивного ціннісно-мотиваційного ставлення до майбутньої професійної діяльності й потреби в самовихованні полікультурної компетентності.

Згідно з точкою зору І. Зимньої, компетентність має таку природу, яка проявляється тільки в органічній єдності з цінностями людини, тобто за умови глибокої особистісної зацікавленості в будь-якій діяльності (професійній, комунікативній та ін.) [6]. Відтак знання як регулятивний принцип діяльності вчителя, повинні перетворитися в переконання та цінності, щоб відігравати особливу роль у структурі полікультурної компетентності. Формування ціннісної ієрархії особистості починається на ранніх етапах її розвитку і залежить крім об'єктивних суспільно-історичних факторів і від унікальних соціокультурних умов її виховання [1]. Оцінне ставлення людини до навколишнього світу здійснюється на підставі

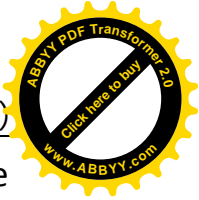
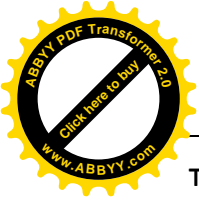

існуючих знань про предмет або явище, але щоб знання стали дійсними збудниками діяльності людини, необхідно, щоб вони набули суб'єктивно-особистісного сенсу. Таким чином, аксіологічний підхід до полікультурної підготовки вчителя вміщує формування морально-ціннісної сфери фахівця педагогічної галузі як основи результативного компонента всієї системи професійної освіти [4; 7]

Викладений мотиваційно-ціннісний підхід до проблеми полікультурної компетентності поділяє Л. Данілова, вважаючи її професійно значущою інтегративною якістю особистості студента ВНЗ, що поєднує мотиви пізнання і прийняття загального і специфічного в кожній із культур як *цінності*; знання законів і способів життєдіяльності і розвитку полікультурного суспільства та вміння їх застосовувати на практиці виховання майбутнього учня як людини культури [5, 7]. Власне полікультурну компетентність дослідниця розглядає як інтелектуальну та педагогічну цінність, рівень сформованості якої є одним із факторів, що впливають на успішність педагогічної діяльності.

Філософська категорія цінність тісно пов'язана зі світоглядом і за межами світогляду особистості цінності не існують. У контексті нашого дослідження важливим є розгляд феномену менталітету як значущого фактора соціокультурних перетворень, що визначає певний аспект буття людини – професійний, національний, є національним аспектом світогляду [3]. Отже, на нашу думку, для успішності формування полікультурної компетентності важливо враховувати прояви менталітету як результату привласнення індивідуально сприйнятих цінностей національної культури, що усвідомлено чи неусвідомлено мотивує діяльність людини. У свою чергу, усвідомлення національної загальноукраїнської культури є неодмінною умовою для формування творчої особистості майбутнього вчителя з розвинутими соціально-ціннісними потребами в миротворчій і творчій діяльності.

Одним із найбільш важливих шляхів розвитку полікультурної компетентності майбутніх фахівців педагогічної галузі є розвиток толерантності як здатності до емпатії у діалозі з представниками інших культур. Ступінь сформованості емпатійного вміння відображається в рівнях сприйняття іншої культури, серед яких виділяють такі: толерантність (терпимість), прийняття, адаптація, асиміляція, інтеграція. Рівень

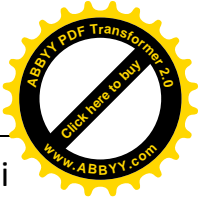
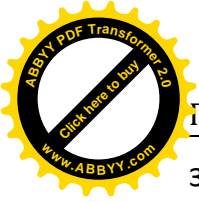

толерантності передбачає, що моделі поведінки співрозмовника хоч і не усвідомлюються, але й не відхиляються як чужі та абсолютно неприйнятні. Проблемою виховання толерантності як культурної, так і етнічної, в педагогічному процесі займалися Е. Антипова, М. Араджіоні, Б. Гершунський, Л. Кияшко, Б. Кобзар, В. Кукушкін, В. Лекторський, Н. Лебедева, Н. Платонова та ін. [8].

Російська дослідниця О. Щеглова, порівнюючи толерантність і полікультурну компетентність, з метою визначення сутності останньої встановила, що обидва феномени характеризують особистість з позитивними моральними якостями, показниками професіоналізму індивіда, рівня його ерудиції і піддаються розвитку під впливом процесів соціалізації, виховання і самовиховання. Будучи схожими явищами, вони не є тотожними, тому що толерантність характеризує внутрішнє ставлення одного індивіда до іншого, а полікультурна компетентність свідчить про готовність і бажання індивіда вступити до діалогу [12, 11].

Таким чином, полікультурна компетентність – це комплексна, професійно-особистісна якість майбутнього фахівця, що формується *на основі толерантності* у процесі професійної підготовки, характеризується усвідомленням власної багатокультурної ідентичності й проявляється у здатності розв'язання професійних задач, конструктивній взаємодії з представниками інших культурних груп [12, 10]. Ми переконані, що до професійно значущих якостей майбутнього вчителя як полікультурно компетентного фахівця освітньої галузі варто віднести, крім толерантності, здатність до гуманістичної взаємодії з майбутніми учнями (повага думки учня, комунікабельність, співробітництво); усвідомлення себе носієм національної культури й полікультурності, посередником між культурою і освітою (передбачає знання в рідної мови, культури, історії свого народу і тих, що живуть поруч, розуміння взаємозв'язку між культурними групами, усвідомлення педагогом важливості національного й полікультурного для розвитку особистості).

Отже, викладені підходи до формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя базуються на засадах особистісно орієнтованого навчання (І. Бех, Є. Бондаревська, В. Лозова, В. Серіков, І. Якиманська та ін.). На нашу думку, це не випадково, оскільки полікультурна підготовка майбутнього фахівця має орієнтуватися як на

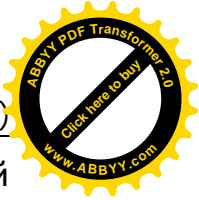
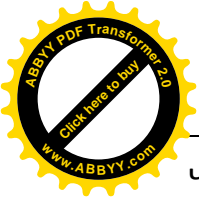
зону найближчого розвитку студента педагогічного ВНЗ, так і на подальші перспективи його професійно-особистісного зростання. Не ставлячи за мету аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми змісту особистісної підготовки педагогів, зазначимо, що сучасні вимоги до формування особистісного підходу визначено у працях таких науковців, як К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Виготський, В. Ільїн, О. Леонтьєв, В. Сухомлинський та ін.

Особистісно орієнтована освіта реалізується через діяльність, що передбачає співпрацю, саморозвиток суб'єктів навчального процесу, виявлення їх особистісних функцій. Основи діяльнісного підходу були закладені у працях Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна. Особистість виступає як суб'єкт діяльності і «формується у процесі діяльності в спілкуванні з іншими людьми, сама визначає характер й особливості протікання цих процесів» [10].

Такий підхід припускає, що у центрі процесу навчання у вищому навчальному закладі знаходиться сам студент – його мотиви, цілі, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації, і визначається як суб'єкт культуротворчої діяльності в умовах полікультурного освітнього середовища. У межах даного дослідження діяльність визначається насамперед як пізнавальна і є продуктом засвоєння соціокультурного досвіду та основою відносин із середовищем загалом, з окремими його проявами (у нашому випадку з її полікультурними характеристиками).

Доцільно зупинитися на співвідношенні понять «діяльність» і «практика». Остання містить у собі єдність об'єктивного і суб'єктивного, а діяльність при цьому виконує функцію опосередкування активності, вираження змісту і цілей суб'єкта. Освітня діяльність студента має стати суб'єктивним моментом усієї педагогічної практики і бути безпосередньо пов'язана з об'єктивною педагогічною реальністю. Педагогічна практика виступає як порвідна і багато в чому повинна визначати динаміку формування полікультурної компетентності.

І. Іванова, Н. Крилова, Ю. Сенько та ін. процес професійного й особистісного зростання майбутнього вчителя розглядають у контексті культурного становлення особистості [7]. Існуюча у педагогіці точка зору на розуміння освіти як цивілізаційного способу трансляції культури актуалізує проблеми загальної і професійної культури педагогів, висуваючи їх як

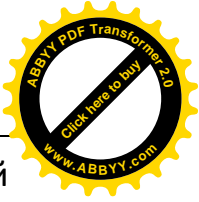
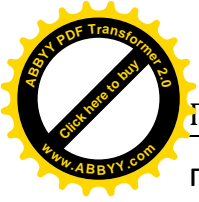
чинники, що забезпечують досягнення освітніх цілей. Культурологічний підхід як кінцева мета освіти передбачає виховання людини культури на основі принципу культуровідповідності – організації виховання як процесу привласнення і розвитку особистістю досягнень культури.

У зв'язку з цим у педагогічній літературі виникли поняття «загальнокультурна компетентність», «соціокультурна компетентність» (досліджували Н. Білоцерківська, М. Боліна, О. Петров, В. Сафонова та ін.). Не ставлячи за мету аналіз поданих дефініцій, зазначимо, що загальна культура включає ті етичні, загальноосвітні, релігійні та інші знання, якими повинна володіти і керуватися у своїй діяльності кожна людина, незважаючи на професійну належність. Таким чином, полікультурна компетентність як інтегративна якість особистості забезпечує органічне поєднання загальної та професійної культури майбутнього фахівця, при цьому професійна культура виконує функцію специфічної призми переходу загальної культури у сферу професійної діяльності.

Зважаючи на це, вважаємо за потрібне розглядати культуру як істотну складову змісту навчання у вищій школі і включити культурологічний компонент до складу полікультурної компетентності майбутнього вчителя. Внаслідок складності феномену культури визначення структури *культурологічного компонента* є досить проблематичним, тому запропонований варіант розглядається як один із можливих і містить такі складові: знання і розуміння феномену культури, рідної, світової, іншомовної культур, знання і розуміння культури міжнаціонального спілкування і культури миру (безконфліктного існування).

Знання історії та *культури рідного народу* має першочергове значення, тому що тільки людина, добре обізнана з власним народом, здатна прийняти та зрозуміти культурні цінності інших. Особливої значущості набуває усвідомлення полікультурності рідної культури, зумовлене тим, що сучасне українське суспільство об'єднує людей різних національностей, віросповідань та культурних моделей.

Одним із важливих напрямів культурологічного підходу в педагогічній діяльності можна вважати ідеї В. Біблера і М. Бахтіна, представлені в концепції діалогу культур. Так, М. Бахтін зазначає, що тільки у процесі діалогу особистість розкривається як для інших, так і для себе самої [2]. Отже, полікультурна компетентність важлива не тільки тим, що

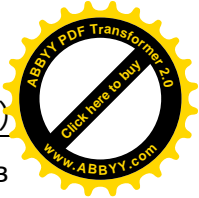
підвищує ефективність міжособистісної взаємодії, вона допомагає одній людині, окремій особистості, народу, соціальній групі відчувати власну ідентичність і неповторність. Ці положення в контексті розгляду проблеми формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя підтверджують пріоритет культурологічного підходу.

Висновки. Отже, проведений аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що полікультурний та професійний розвиток майбутнього учителя забезпечує інтегративно-культурологічний підхід до формування полікультурної компетентності, що полягає в доцільному поєднанні мотиваційно-аксіологічного, особистісно орієнтованого, діяльнісного та культурологічного підходів. Соціально-психологічними механізмами полікультурного розвитку особистості виступають процеси пізнання, спілкування та діяльності. Психолого-педагогічними передумовами формування високого рівня полікультурної компетентності майбутнього вчителя є основні тенденції розвитку сучасної вищої освіти – гуманізація, гуманітаризація, демократизація, особистісна орієнтація та культурологічна спрямованість.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у з'ясуванні педагогічних умов ефективного формування полікультурної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азархин А. В. Мировоззрение и эстетическое развитие личности / А. В. Азархин / отв. ред. В.П. Михалев. – К. : Наук. думка, 1990. – 192 с. – (Институт философии АН УССР).
2. Бахтин М. М. Парадоксы диалога / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1993. – 129 с.
3. Бачинин В. А. Философия. Энциклопедический словарь / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 288 с.
4. Васянович Г. П. Методологія педагогіки й педагогічна інноватика / Г. П. Васянович // Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів : зб. наук. пр. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 3–6.
5. Данилова Л. Ю. Формирование поликультурной компетентности студента : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Л. Ю. Данилова. – Оренбург : Региональный центр развития образования, 2007. – 23 с.
6. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 384 с.
7. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя : [монография] / Т. В. Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.
8. Кияшко Л. А. Формирование толерантных взаимоотношений подростков разных национальностей и беженцев, проживающих в Украине : метод. пособ. / Л. А. Кияшко. – К. : Либідь, 2002. – 94с.

9. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон : РІПО, 2006. – 92 с.
10. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
11. Мороз О. Г. Дидактична адаптація молодих учителів // Рідна школа. – 1988. – № 4. – С. 18–23
12. Щеглова Е. М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: автореф. дис. на соискание учёной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. М. Щеглова. – Омск : УОП Омской академии МВД России, 2005. – 23 с.

РЕЗЮМЕ

С.А. Авхутская. К вопросу о формировании поликультурной компетентности будущего учителя.

В статье рассмотрена проблема формирования поликультурной компетентности будущего учителя. Исследованы основные педагогические подходы к формированию поликультурной компетентности как интегративного качества личности с целью определения структуры последней и выяснения предпосылок, обеспечивающих поликультурное и профессиональное развитие студента в образовательном процессе высшего педагогического учебного заведения.

Ключевые слова: поликультурная компетентность будущего учителя, аксиологический, личностно ориентированный, деятельностный, культурологический подходы, готовность, толерантность.

SUMMARY

S. Avhutskaaya. To the question of formation of the multicultural competence of future teacher.

The article deals with problem of formation of the multicultural competence of future teacher. The key pedagogical approaches to formation of multicultural competence have been determined, the conditions of the multicultural and professional development of person in higher pedagogical educational institution have been examined.

Key words: multicultural competence of future teacher, valuable, personal, active, cultural approaches, preparedness, toleration.

УДК811/161+809

А. О. Буднік

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

МІСЦЕ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

У статті розглянуто проектну технологію, що ґрунтується на особистісно зорієнтованому і діяльнісному підходах до навчання мови, спрямована на розкриття творчого потенціалу дискурсивної діяльності студентів філологічних спеціальностей; обґрунтовано доцільність використання проект-вправ у навчальному процесі у вищих закладах філологічного профілю

Ключові слова: проектні технології, проект-вправи, дискурсні вміння, національно-прецедентні тексти, майбутні філологи.